

AMERIKA INGLIZ TILI VA BRITANIYA INGLIZ TILI O'RTASIDAGI FONETIK FARQLAR

Andijon davlat chet tillari instituti talabasi:

Abdug'ofurova Mavluda Boburjon qizi

[Tel:+998882972717](tel:+998882972717)

Annotatsiya: Mazkur maqola Amerika ingliz tili va Britaniya ingliz tili o'rtasidagi fonetik farqlarni o'rganishga bag'ishlangan. Tadqiqotda ingliz tilining tarixiy taraqqiyoti, fonetik tizim tushunchasi, segmental va suprasegmental fonetika masalalari yoritilgan. Unli va undosh tovushlar talaffuzi, urg'u va intonatsiya tizimidagi farqlar qiyosiy tahlil asosida ochib berilgan. **Shuningdek, Amerika va Britaniya ingliz tillariga xos talaffuz xususiyatlarining kommunikativ jarayonga ta'siri tahlil qilinib, ularning chet tilini o'rganishdagi amaliy ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari fonetik kompetensiyani shakllantirish hamda to'g'ri talaffuz ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.**

Kalit so'zlar: fonetik tizim, ingliz tili variantlari, Amerika ingliz tili, Britaniya ingliz tili, segmental fonetika, unli tovushlar, undosh tovushlar, artikulyatsiya, akustik xususiyatlar, urg'u, intonatsiya, talaffuz farqlari, nutq ritmi, fonema, qiyosiy tilshunoslik.

Abstract: This article is dedicated to the study of phonetic differences between American English and British English. The research sheds light on the historical development of the English language, the concept of the phonetic system, and issues in segmental and suprasegmental phonetics. The pronunciation of vowels and consonants, as well as differences in the systems of stress and intonation, are revealed

through a comparative analysis. Additionally, the influence of pronunciation features characteristic of American and British English on the communicative process is analyzed, and their practical significance for foreign language learning is substantiated. The research findings serve as an important resource for developing phonetic competence and cultivating correct pronunciation skills.

Keywords: phonetic system, varieties of English, American English, British English, segmental phonetics, vowels, consonants, articulation, acoustic properties, stress, intonation, pronunciation differences, speech rhythm, phoneme, comparative linguistics.

Аннотация: Данная статья посвящена изучению фонетических различий между американским и британским вариантами английского языка. Исследование проливает свет на историческое развитие английского языка, концепцию фонетической системы, а также вопросы сегментной и надсегментной фонетики. С помощью сравнительного анализа выявлены особенности произношения гласных и согласных, а также различия в системах ударения и интонации. Кроме того, проанализировано влияние особенностей произношения, характерных для американского и британского английского языков, на коммуникативный процесс и обоснована их практическая значимость для изучения иностранного языка. Результаты исследования служат важным ресурсом для развития фонетической компетенции и формирования навыков правильного произношения.

Ключевые слова: фонетическая система, разновидности английского языка, американский английский, британский английский, сегментная фонетика, гласные, согласные, артикуляция, акустические свойства, ударение, интонация, различия в произношении, ритм речи, фонема, сравнительная лингвистика.

Bugungi globallashuv jarayonida ingliz tili xalqaro muloqot vositasi sifatida dunyoning deyarli barcha hududlarida faol qo'llanilmoqda. Ingliz tilining keng

geografik tarqalishi natijasida uning turli milliy va hududiy variantlari shakllangan. Ushbu variantlar orasida eng ko'p qo'llaniladigan va ilmiy jihatdan ko'p o'rganilganlari- **Amerika ingliz tili (American English)** va **Britaniya ingliz tili (British English)** hisoblanadi. Amerika va Britaniya ingliz tillari o'rtasidagi farqlar leksik, grammatik va orfografik jihatlarda namoyon bo'lsa-da, **eng muhim va sezilarli farqlar fonetik sathda kuzatiladi**. Ayniqsa, talaffuz, intonatsiya, urg'u va nutq ritmidagi tafovutlar bu ikki variantni bir-biridan aniq ajratib turadi. Mazkur ishda Amerika va Britaniya ingliz tillari o'rtasidagi fonetik farqlar tizimli ravishda tahlil qilinadi.

Ingliz tilining tarixiy rivoji va variantlarning shakllanishi

Ingliz tili Germaniya tillari oilasiga mansub bo'lib, dastlab Britaniya orollarida shakllangan. XVII–XVIII asrlarda inglizlarning Shimoliy Amerikaga ko'chib borishi natijasida ingliz tilining yangi hududiy varianti vujudga keldi. Amerika ingliz tili dastlab Britaniya ingliz tiliga juda yaqin bo'lgan, biroq vaqt o'tishi bilan mustaqil rivojlanish yo'liga kirdi. Amerika qit'asida turli millat va elat vakillari yashaganligi sababli ingliz tili boshqa tillar ta'sirida fonetik jihatdan o'zgarib bordi. Natijada Amerika ingliz tilida talaffuzning soddalashuvi, ayrim tovushlarning qisqarishi va urg'u tizimining o'zgarishi kuzatildi. Britaniya ingliz tili esa nisbatan konservativ xususiyatni saqlab qoldi.

Fonetik tizim tushunchasi

Fonetik tizim tilning eng muhim va asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, u nutq tovushlarining yig'indisi va ularning o'zaro munosabatini ifodalaydi. Fonetik tizim orqali tilning og'zaki shakli amalga oshadi, ya'ni til birliklari aynan tovushlar yordamida ifodalanadi va idrok etiladi. Shu sababli fonetik tizim tilning boshqa sathlari-leksik, grammatik va semantik tizimlarning faoliyat yuritishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Fonetik tizim tushunchasi ostida ma'lum bir tilga xos bo'lgan **tovushlar majmuasi**, ularning **artikulyatsion, akustik va funksional xususiyatlari**, shuningdek

urg‘u, intonatsiya, pauza va nutq ritmi kabi suprasegmental birliklar tushuniladi. Har bir til o‘ziga xos fonetik tizimga ega bo‘lib, bu tizim boshqa tillardan tovush tarkibi va talaffuz qonuniyatlari bilan farqlanadi.

Tilshunoslikda fonetik tizim ikki asosiy jihatdan o‘rganiladi: **segmental** va **suprasegmental** darajalarda. Segmental fonetika nutq tovushlarini, ya‘ni unli va undosh fonemalarni o‘rganadi. Suprasegmental fonetika esa nutqning ohangiy tomonlarini- urg‘u, intonatsiya, pauza va nutq ritmini tahlil qiladi. Ushbu ikki daraja bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, nutqning to‘liq va tushunarli bo‘lishini ta‘minlaydi. Fonetik tizimning markaziy elementi-**nutq tovushlari** hisoblanadi. Nutq tovushlari inson nutq apparati yordamida hosil bo‘ladigan akustik birliklar bo‘lib, ular ma‘no farqlash xususiyatiga ega bo‘lganda **fonema** sifatida qaraladi. Fonema til tizimidagi eng kichik ma‘noli birlik bo‘lib, so‘z va morfemalarni bir-biridan farqlashda muhim rol o‘ynaydi. Masalan, *bil* va *til* so‘zlaridagi /b/ va /t/ tovushlari fonema sifatida ma‘no farqlovchi vazifani bajaradi. Fonetik tizimda **unli va undosh tovushlar** alohida ahamiyatga ega. Unli tovushlar nutq jarayonida havo oqimining to‘siqsiz chiqishi natijasida hosil bo‘ladi va bo‘g‘in hosil qilish xususiyatiga ega. Undosh tovushlar esa havo oqimining nutq apparatidagi turli to‘siqlar orqali o‘tishi natijasida yuzaga keladi.

Har bir tilda unli va undoshlar tizimi o‘ziga xos bo‘lib, ularning soni, sifati va kombinatsiyalanish qoidalari fonetik tizimni belgilaydi. Fonetik tizimning muhim jihatlaridan biri-**artikulyatsion xususiyatlardir**. Artikulyatsiya nutq tovushlarining hosil bo‘lish jarayoni bo‘lib, til, lab, tish, tanglay va tovush paychalari ishtirokida amalga oshadi. Har bir tovushning artikulyatsion bazasi mavjud bo‘lib, aynan shu baza tilning milliy talaffuz xususiyatlarini belgilaydi. Masalan, ingliz tilidagi ayrim tovushlarning talaffuzi boshqa tillardagi o‘xshash tovushlardan artikulyatsion jihatdan farq qiladi. Fonetik tizimning yana bir muhim tomoni-**akustik xususiyatlardir**. Akustik jihatdan tovushlar balandlik, kuch, tembr va davomiylik kabi belgilar bilan tavsiflanadi. Ushbu xususiyatlar orqali tovushlar bir-biridan farqlanadi va tinglovchi

tomonidan idrok etiladi. Masalan, unli tovushlarning uzun yoki qisqa talaffuz qilinishi ma'no farqlashga xizmat qilishi mumkin.

Fonetik tizim faqat alohida tovushlar bilan cheklanib qolmay, balki **urg'u** va **intonatsiya** kabi hodisalarni ham o'z ichiga oladi. Urg'u bo'g'in yoki so'z ichida ayrim tovushlarning kuchliroq talaffuz qilinishini bildiradi. Urg'u yordamida so'zlarning ma'nosi yoki grammatik shakli farqlanishi mumkin. Intonatsiya esa gapning umumiy ohangini belgilab, nutqda emotsional-ekspressiv ma'no hosil qiladi hamda gap turlarini farqlashga yordam beradi. Fonetik tizim nutq jarayonida **uzluksiz va dinamik** xarakterga ega. Real nutqda tovushlar bir-biriga ta'sir qiladi, ya'ni assimilyatsiya, dissimilyatsiya, eliziya va reduksiya kabi fonetik jarayonlar yuz beradi. Bu jarayonlar fonetik tizimning tirik va faol mexanizm ekanini ko'rsatadi. Ayniqsa, tez nutqda tovushlarning qisqarishi yoki o'zgarishi keng kuzatiladi. Fonetik tizimning tilni o'rganish va o'qitishdagi ahamiyati beqiyosdir. To'g'ri fonetik tizimni egallash chet tilida ravon va tushunarli nutq hosil qilishga yordam beradi. Talaffuzdagi xatolar esa muloqotda tushunmovchilikka olib kelishi mumkin. Shu sababli fonetik tizimni chuqur o'rganish tilshunoslik va til ta'limining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, fonetik tizim tilning tovushlar asosiga qurilgan murakkab va yaxlit tizim bo'lib, u nutq tovushlari, ularning artikulyatsion va akustik xususiyatlari, shuningdek urg'u va intonatsiya kabi suprasegmental birliklarni o'z ichiga oladi. Fonetik tizim tilning amaliy va kommunikativ imkoniyatlarini ta'minlovchi asosiy mexanizm hisoblanadi.

Unli va undosh harflar o'rtasidagi farqlar

Tilning fonetik tizimida unli va undosh tovushlar markaziy o'rin egallaydi. Ular nutqning shakllanishida, bo'g'in tuzilishida hamda so'z va gaplarning talaffuzida muhim ahamiyatga ega. Unli va undosh tovushlar inson nutq apparatining turli a'zolari ishtirokida hosil bo'lib, artikulyatsion, akustik va funksional jihatdan bir-biridan

tubdan farqlanadi. Ushbu farqlarni chuqur o'rganish tilning fonetik tizimini to'liq anglash imkonini beradi.

Unli tovushlar tushunchasi: Unli tovushlar nutq jarayonida havo oqimining og'iz bo'shlig'idan **to'siqsiz** o'tishi natijasida hosil bo'ladi. Unli tovushlarni talaffuz qilishda til, lab va jag'ning holati muhim bo'lib, tovush paychalari faol tebranadi. Unli tovushlar nutqda **bo'g'in hosil qilish** xususiyatiga ega bo'lib, har bir bo'g'inning markazini tashkil etadi. Shu sababli bo'g'insiz so'z mavjud bo'lishi mumkin emas. Unli tovushlar akustik jihatdan balandroq, cho'ziq va ravon eshitiladi. Ularning talaffuzi davomiy bo'lib, nutqda erkin cho'zilishi mumkin. Masalan, *a, e, i, o, u* tovushlari nutqda mustaqil va ravshan eshitiladi. Ko'pgina tillarda unli tovushlar **uzun–qisqa, ochiq–yopiq, old–orqa** kabi xususiyatlariga ko'ra farqlanadi.

Undosh tovushlar tushunchasi: Undosh tovushlar esa nutq jarayonida havo oqimining og'iz bo'shlig'ida **turli darajadagi to'siqlarga** uchrashi natijasida hosil bo'ladi. Bu to'siqlar til, lab, tish, tanglay yoki tomoq yordamida yuzaga keladi. Undosh tovushlar mustaqil holda bo'g'in hosil qila olmaydi, ular faqat unli tovushlar bilan birgalikda bo'g'in tarkibida ishtirok etadi. Undosh tovushlarning akustik xususiyati unli tovushlarga nisbatan qisqaroq va shovqinli bo'lishidir. Ular nutqda aniqlik va ma'no farqlash vazifasini bajaradi. Masalan, *bol* va *tol* so'zlari o'rtasidagi ma'no farqi aynan undosh tovushlarning almashuvi orqali yuzaga keladi.

Artikulyatsion jihatdan farqlar: Unli va undosh tovushlar artikulyatsion jihatdan sezilarli farqlarga ega. Unli tovushlarni talaffuz qilishda havo oqimi erkin chiqadi va og'iz bo'shlig'ida to'siq yuzaga kelmaydi. Undosh tovushlarda esa havo oqimi to'liq yoki qisman to'siladi. Bu to'siq undosh tovushning turiga qarab portlovchi, sirg'aluvchi yoki burun tovushi shaklida namoyon bo'lishi mumkin. Shuningdek, unli tovushlar talaffuzida tovush paychalari doimo faol bo'lib, ular tebranadi. Undosh tovushlarda esa tovush paychalari ba'zan faol (jarangli undoshlar), ba'zan esa nofaol (jarangsiz undoshlar) holatda bo'ladi. Bu holat undosh tovushlarning jarangli va

jarangsiz turlarga bo‘linishiga sabab bo‘ladi. Akustik jihatdan unli tovushlar **ohangdor, cho‘ziq** va **kuchli** eshitiladi. Ular nutqning melodik asosini tashkil etadi. Undosh tovushlar esa ko‘proq **shovqinli, qisqa** va **keskin** tovush sifatida idrok etiladi. Shu sababli unli tovushlar nutqda ohangni, undosh tovushlar esa aniqlik va ravshanlikni ta’minlaydi.

Funksional jihatdan farqlar: Funksional jihatdan unli va undosh tovushlar turli vazifalarni bajaradi. Unli tovushlar bo‘g‘in va urg‘u tizimining asosini tashkil etadi. Undosh tovushlar esa so‘zlarning ma’no farqlanishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Fonemalar almashuvi orqali so‘zlarning ma’nosi o‘zgaradi. Masalan, *kul* va *gul* so‘zlari o‘rtasidagi farq undosh tovushlarning almashuvi bilan bog‘liq. Unli va undosh tovushlarning tizimli xususiyatlari: Har bir tilda unli va undosh tovushlar ma’lum tizim asosida joylashadi. Unli tovushlar odatda **uchburchak yoki to‘rtburchak** shaklidagi artikulyatsion modelda tasvirlanadi. Undosh tovushlar esa hosil bo‘lish o‘rni va usuliga ko‘ra tasniflanadi. Bu tizimlilik tilning fonetik qonuniyatlarini anglashda muhim ahamiyatga ega. Real nutqda unli va undosh tovushlar bir-biriga ta’sir qiladi. Masalan, tez nutqda unlilar qisqaradi yoki reduksiyaga uchraydi, undosh tovushlar esa assimilatsiyalanadi. Bu hodisalar unli va undosh tovushlarning nutq jarayonida uzviy bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Xulosa:

Mazkur maqolada Amerika ingliz tili va Britaniya ingliz tili o‘rtasidagi fonetik farqlar lingvistik nuqtayi nazardan batafsil tahlil qilindi. Tadqiqot davomida ingliz tilining tarixiy rivoji, hududiy variantlarning shakllanishi hamda fonetik tizimning umumiy tuzilishi yoritildi. Shuningdek, fonetik tizimning segmental va suprasegmental darajalari, ya’ni unli va undosh tovushlar, urg‘u, intonatsiya va nutq ritmi kabi muhim unsurlar keng ko‘lamda tahlil etildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Amerika va Britaniya ingliz tillari o‘rtasidagi asosiy farqlar aynan fonetik sathda yaqqol namoyon bo‘ladi. Xususan, unli tovushlarning talaffuzi, /r/ tovushining

qo'llanishi, *t* tovushining flaplashuvi, yod-dropping hodisasi, shuningdek urg'u va intonatsiya tizimidagi tafovutlar bu ikki variantni bir-biridan ajratib turadi. Amerika ingliz tili fonetik jihatdan soddaroq, tezkor va ritmik bo'lsa, Britaniya ingliz tili nisbatan konservativ, melodik va an'anaviy xususiyatga ega ekanligi aniqlandi. Bundan tashqari, maqolada unli va undosh tovushlar o'rtasidagi artikulyatsion, akustik va funksional farqlar yoritilib, ularning fonetik tizimdagi o'rni asoslab berildi. Tadqiqot natijalari ingliz tilini o'rganish jarayonida fonetik farqlarga e'tibor qaratish muhimligini ko'rsatadi. Ushbu ilmiy ish chet tilini o'qitish, fonetika va qiyosiy tilshunoslik sohalari uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Crystal, D. *The English Language*. Cambridge University Press, 2003.
2. Roach, P. *English Phonetics and Phonology*. Cambridge University Press, 2009.
3. Ladefoged, P., Johnson, K. *A Course in Phonetics*. Cengage Learning, 2011.
4. Gimson, A. C. *An Introduction to the Pronunciation of English*. Routledge, 2008.
5. Wells, J. C. *Accents of English*. Cambridge University Press, 1982.
6. Jones, D. *English Pronouncing Dictionary*. Cambridge University Press, 2011.
7. Trask, R. L. *A Dictionary of Phonetics and Phonology*. Routledge, 1996.
8. Fromkin, V., Rodman, R., Hyams, N. *An Introduction to Language*. Cengage Learning, 2014.
9. Yule, G. *The Study of Language*. Cambridge University Press, 2017.
10. Kenyon, J. S., Knott, T. A. *A Pronouncing Dictionary of American English*. Merriam-Webster, 1953.
11. Celce-Murcia, M., Brinton, D. *Teaching Pronunciation*. Cambridge University Press, 2010.